

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Гришак С.

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПОРТРЕТА СУЧАСНОГО ПРОФЕСІОНАЛА В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Комплексне вирішення проблем сталого розвитку суспільства неможливе без створення рівних можливостей для самореалізації особистості незалежно від її статі в будь-якій сфері життєдіяльності. Показником дійсно демократичного суспільства вважається реалізація ідеї гендерної рівності в міжстатевих стосунках, надання представникам обох статей рівних прав і рівних шансів.

За останній час питання гендерної рівності стало пріоритетним у всьому сучасному світі, виникла гостра потреба у формуванні нових взаємин між жінками та чоловіками, що мають бути засновані на рівно партнерських засадах, наданні обом статям рівного доступу до благ розвитку цивілізації.

Ураховуючи практичний характер соціальної роботи, можна з упевненістю відзначити її значущість щодо просування принципів гендерної рівності в процесі реалізації професійної діяльності. При вирішенні будь-яких проблем спеціалісти соціальної сфери постійно стикаються з дискримінаційними практиками, де важливе місце посідає чинник статі, який посилює прояви соціальної несправедливості.

Професія соціального працівника або соціального педагога передбачає втручання соціальної роботи у відносини людей із їх оточенням, що сприяє позитивним соціальним змінам, вирішенню проблем у стосунках між людьми, мобілізації їх особистісного потенціалу. «Місія соціальної роботи складається із того, щоб кожна людина була у змозі реалізувати свій потенціал, вести повне, насичене життя, щоб відвернути дисфункції соціальних відносин» [1, с. 19—20].

Соціальні працівники та соціальні педагоги мають бути агентами гендерної інтеграції в соціальній роботі, вони повинні визнавати неефективність традиційних патріархатних стосунків між статями та створювати нове ціннісне поле, цементуючою ідеєю якого є гендерна рівність, а від їх здатності розпізнавати гендерну нерівність на будь-якому рівні соціального устрою залежать перспективи антидискримінаційного обслуговування клієнтів у вирішенні гендерних проблем. Антидискримінаційне соціальне обслуговування та соціальна справедливість залежать від того, «чи розпізнають соціальні працівники гендерну нерівність на індивідуальному рівні в безпосередній взаємодії з клієнтами чи на структурному рівні в організаційних, соціальних і політичних відносинах», а повсякденна комунікація та прикладний характер професії «служать одночасно обґрунтуванням необхідності та важливості соціальної роботи для здійснення принципів гендерної рівності» [1, с. 161].

На сучасному етапі розвитку суспільства гостро постає потреба в практичному розгортанні соціальної роботи, що враховує гендерну перспективу. Аналіз реальної практики показав недостатнє усвідомлення важливості вра-

хування гендерного аспекту в змісті та організації соціальної роботи з різними групами населення, що повною мірою відображають традиційний стандартний підхід до соціальної діяльності.

На думку багатьох учених (О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, Л. Міщик, С. Харченко та ін.), ефективність та успішність здійснення соціально-педагогічної діяльності можлива за умови наявності певних якісних характеристик у фахівця, який здійснює цю діяльність, і що, у свою чергу, обґрунтовує актуальність формування професійно важливих якостей у процесі підготовки майбутніх спеціалістів. Ми цілком згодні з твердженням, що: «Соціальна робота належить до таких видів професійної діяльності, де не тільки професійні знання, вміння та навички, а насамперед особистісні якості спеціаліста значною мірою визначають ефективність та успішність роботи» [2, с. 218]. Доречними, на нашу думку, будуть слова А.І. Капської: «Успішно реалізовувати соціальну політику й належно вести соціально-психологічну роботу можуть лише люди, які відповідають певним професійно-якісним характеристикам» [3, с. 90].

У своїй статті основну мету ми визначаємо як спробу обґрунтування гендерної компетентності як професійно значущої якості сучасного спеціаліста соціальної сфери і вважаємо її необхідною складовою його професійного портрета, підґрунтям його професійної компетентності взагалі й базовою щодо реалізації ідеї гендерної рівності в соціальній діяльності зокрема.

Проблему формування професійно значущих якостей у процесі підготовки фахівців досліджують Є. Барбіна, О. Гура, Є. Максимова, О. Олексюк, М. Ткаченко, Ю. Тодорцева та інші.

Включенням гендерного компонента в соціальну роботу та обґрунтуванням необхідності формування якостей майбутнього фахівця соціальної галузі, що здійснюють свою професійну діяльність на принципах гендерної рівності, займаються О. Бойко, В. Нікітін, В. Ярська, О. Ярська-Смирнова.

Ми вважаємо, що в процесі підготовки кваліфікованого фахівця у сфері просування гендерної рівності ми повинні забезпечити формування розвинутої особистості з високим рівнем гендерної культури, яка має вплив на формування суспільної та індивідуальної свідомості в дусі толерантності, гендерної рівності, протистояння гендерним установкам і стереотипам. Така культура потребує «переорієнтації свідомості від звичайної системи влади/підлеглості на систему рівності не декларативної, а реально існуючої» [4, с. 173].

Система цінностей спеціалістів соціальної сфери, що реалізують ідею гендерної рівності у професійній діяльності, заснована на повазі до рівності статей і людської гідності. Формування гендерної культури буде сприяти вибору життєвих стратегій, не обмежених гендерними стереотипними уявленнями, що сприяють забезпеченню рівних прав і можливостей як для жінок, так і для чоловіків.

Ми пов'язуємо гендерну культуру зі статевою специфікою людини в її життєдіяльності в соціумі та її впливом на професійну культуру й інші аспекти життя соціуму [5, с. 14]. Вважаємо, що існує необхідність визначення сутнісної характеристики гендерної культури в контексті розвитку професійно важливих якостей майбутніх спеціалістів соціальної сфери. У своєму дослідженні ми спираємося на розуміння гендерної культури як сукупності суспільних цінностей, принципів і норм стосовно поведінки жінки й чоловіка, знань щодо соціально-психологічних механізмів становлення жіночої та чоловічої особистості як різних за біологічним походженням, але рівних за соціальним статусом членів суспільства, їхніх взаємин як у сімейному житті, так і соціальної ролі кожної особистості в реалізації суспільних потреб [6, с. 27].

Формування гендерної культури є невід'ємною частиною отримання гендерної освіти. Гендерна грамотність як сукупність необхідних знань у сфері гендерних досліджень і гендерна самоосвіта як набуття власного досвіду з гендерної збалансованості є, на нашу думку, одним із провідних механізмів у становленні егалітарного світогляду гендерної культури, який забезпечує поведінку, засновану на принципах рівних прав і можливостей.

Окрім гендерних знань, до цінностей гендерної культури належить «сформована мотивація щодо рівноправної участі чоловіків і жінок у суспільному житті та реалізація своїх гендерних прав і свобод; гендерна чуйність як здатність особистості усвідомлювати й моделювати вплив соціального середовища, реагувати на прояви сексизму; повага до особливостей та індивідуальних проявів особистості, незалежно від її статі» [7, с. 194—195].

Майбутній фахівець соціальної сфери повинен бути ініціатором позитивного спілкування жінок і чоловіків, проектувати їх спільну діяльність, сприяти ухваленню цінностей рівноправного партнерства статей. Виховання гендерної культури є шляхом для формування професійно важливих якостей особистості, що детермінують професіоналізм майбутнього спеціаліста, який реалізує ідею гендерної рівності в професійній діяльності.

Під професійно важливими якостями ми розуміємо особистісні якості, що сприяють успішному оволодінню певною соціальною діяльністю та позитивно впливають на її результативність. Сучасний спеціаліст соціальної сфери повинен володіти комплексом особистісних якостей, які забезпечують ефективне виконання актуальних професійних завдань, але в цій статті ми визначимо одну з найбільш значущих щодо здійснення соціальної діяльності, пов'язаної з просуванням гендерної рівності, якостей.

Набувши цієї якості, майбутній соціальний працівник або соціальний педагог зможе визначити оптимальну стратегію соціально-адекватної гендерної поведінки, що дозволить підвищити ефективність соціальної діяльності, уникаючи конфліктних ситуацій між жіночою та чоловічою статями.

Такою професійною якістю, на підґрунті якої базуються всі інші та яка є найважливішою складовою у професійній діяльності сучасного спеціаліста соціальної сфери, покликаною сприяти досягненню гендерної рівності, ми вважаємо **гендерну компетентність**.

Якщо керуватися положенням, що професійна компетентність відбиває єдність теоретичної та практичної готовності до виконання певної діяльності та характеризує професіоналізм фахівця [8, с. 40], ми з упевненістю можемо стверджувати, що гендерна компетентність вимагає наявності в майбутнього спеціаліста соціальної сфери теоретичної та практичної підготовки щодо реалізації ідеї гендерної рівності у професійній діяльності і є однією зі складових сучасного професіоналу в соціальній роботі.

І. Мунтян визначає гендерну компетентність як професійно важливе новоутворення особистості, що має у своєму складі три основних компоненти:

1) предметно-змістовний; 2) операціонально-діяльнісний; 3) особистісно-професійний [9, с. 81—82].

Щодо нашого дослідження ми визначаємо предметно-змістовний компонент як сукупність егалітарних гендерних уявлень індивіда щодо сутності феномена «гендер», соціальної сконструйованості гендерних відносин, знань про різноманіття гендерних систем у різні епохи в різних народів, розуміння законів і нормативних актів з проблеми гендерної рівності тощо.

Егалітарні гендерні уявлення ми розуміємо як систему поглядів, націле-

них на планомірну діяльність у процесі створення рівних соціальних умов для розвитку особистості незалежно від того, чоловік він чи жінка.

Другий компонент гендерної компетентності, тобто операціонально-діяльнісний, ми розуміємо як оволодіння майбутніми спеціалістами соціальної сфери гендерним інструментарієм для виконання ними певних функцій професійної діяльності, пов'язаних з упровадженням гендерної рівності в соціальній роботі. Цей компонент гендерної компетентності орієнтує майбутніх спеціалістів соціальної сфери на протистояння традиційним статевотипізованим очікуванням і боротьбу із застарілими гендерними стереотипами у ході розв'язання професійних завдань, на логічне застосування, урахуваючи гендерні відмінності, гендерного підходу й методів критичного аналізу в соціальній роботі.

Третій особистісно-професійний компонент ми розуміємо як професійне самоусвідомлення специфіки власної позиції у сфері гендерних проблем, самопізнання своєї особистості з урахуванням гендерної ідентичності, самоствердження свого Я як представника певної статі у спілкуванні та діяльності, прагнення до переосмислення та розширення власного досвіду для реалізації своєї індивідуальності, здатність будувати життєві стратегії та моделі поведінки альтернативні домінуючій патріархатній культурі, що націлені на активізацію власних ресурсів щодо самовдосконалення та самореалізації як у приватному житті, так і в професійній діяльності.

Критерієм сформованості гендерної компетентності вважають наявність у майбутнього фахівця критичного мислення [10, с. 11]. Критичність мислення «полягає в умінні індивіда суворо оцінювати свої думки і сторонні впливи, виявляти в них сильні та слабкі аспекти, не приймати за істину кожний здогад, а піддавати його сумніву й перевіряти» [11, с. 162].

У контексті описуваної нами якості ми розуміємо критичне мислення як вид мисленнєвої діяльності, що впливає на здатність особистості:

- приймати правильні рішення у розв'язуванні гендерних завдань на основі аналізу здобутої інформації;
- аналізувати соціальну політику через призму гендерних відносин;
- аналітично виважувати сторонні думки, виявляти власну позицію з гендерних питань, виробляти власне судження щодо особистості чоловіка та жінки;
- актуалізувати егалітарні життєві стратегії й будувати егалітарні моделі поведінки всупереч правилам і нормам пануючої патріархатної культури;
- активізувати процеси самопізнання, спонукаючи до зміни ціннісних орієнтацій людини, осмислювати індивідуальні гендерні установки, критично переглядати будь-які звичайні уявлення та істини;
- протистояти спробам нав'язування будь-яких гендерних стереотипів і настанов, усувати їх негативний вплив на свободу вибору особистості;
- усвідомлювати, яким чином судження відносно жіночих і чоловічих характеристик можуть змінити досвід і точку зору як жінок, так і чоловіків;
- об'єктивно оцінювати, здійснювати рефлексію стосовно процесу й результатів як власної, так і сторонньої діяльності;
- нести соціальну відповідальність за свої вчинки й знаходити адекватний соціальній ситуації варіант поведінки;
- виробити адаптивність і гнучкість для успішного виконання професійної діяльності, залишаючись при цьому самим собою, не втрачаючи своєї гендерної ідентичності;

— виробляти позитивне ставлення до своєї особистості та до особистості іншого, ураховуючи гендерну ідентичність.

Усе вищесказане дає нам змогу стверджувати, що гендерна компетентність як професійно важлива якість особистості вимагає від майбутніх спеціалістів соціальної сфери не тільки відповідного обсягу фундаментальних гендерних знань і професійних навичок, але потребує високого інтелектуального аналітичного розвитку розумової діяльності, тобто критичного стилю мислення, «яке виникає із рефлексії та дії, дозволяючи поставити питання про те, що таке право і справедливість, та спонукаючи нас займати активну ціннісну позицію» [1, с. 273].

Таким чином, гендерна компетентність як особистісна якість і складова портрета сучасного професіонала в соціальній роботі набуває особливої значущості в процесі реалізації ідеї гендерної рівності у професійній діяльності, оскільки допомагає змінювати та вдосконалювати соціальну роботу на основі самостійного набуття знань щодо гендерних особливостей своїх клієнтів, знаходити відповідні шляхи розв'язання професійних завдань у будь-яких нестандартних соціальних ситуаціях гендерних відносин, сприяє оптимізації міжособистісних взаємин у встановленні рівноправної кооперативної моделі лідерства.

Література

- 1. Социальная политика** и социальная работа: гендерные аспекты: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Е.Р. Ярской-Смирновой. — М., 2004.
- 2. Соціальна робота** в Україні: Навч. посібник / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. — К., 2003.
- 3. Капська А.Й.** Соціально-педагогічна робота як інструмент соціальної політики // Український соціум: Соціологічні дослідження та моніторинг соціальної політики (соціологія, політика, педагогіка, економіка). — 2002. — №1. — С. 89—94.
- 4. Дороніна Т.О.** Гендерний напрямок у літературознавстві: теоретико-методологічні основи та практика інтерпретацій // Гендерний розвиток у суспільстві: (Конспекти лекцій). — 2-е вид. — К., 2005.
- 5. Гендерні аспекти** державної служби: Монографія / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька; За заг. ред. Б. Кравченка. — К., 2002.
- 6. Кікінежді О.** Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи // Шлях освіти. — 2004. — № 4. — С. 27—29.
- 7. Цокур О., Іванова І.** Основи гендерного виховання // Гендерний розвиток у суспільстві: Конспекти лекцій. — 2-е вид. — К.: ПЦ «Фоліант», 2005. — С.183—222.
- 8. ПЕДАГОГІКА:** Учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. — М., 1997.
- 9. Мунтян І.С.** Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. — Одеса, 2004.
- 10. Воспитание** граждан нового поколения: гендерный подход в парламентском образовании школьников. — М., 2003. — С.10—13.
- 11. Степанов О.М., Фіцула М.М.** Основи психології і педагогіки: Навч. посібник. — К., 2005.